

ZNAKOVI I RIJEČI

SIGNA ET LITTERAE IV

Mythos – cultus – imagines deorum

Recenzenti

prof. dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
prof. dr. sc. Boris Olujić

Voditelj projekta

prof. dr. sc. Petar Selem

Urednice

prof. dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić

Likovno oblikovanje

Boris Bui

Računalni slog

Boris Bui

Tiskanje ove knjige financijski je pomoglo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 848859

ISBN 978-953-175-477-4

ZNAKOVI I RIJEČI
SIGNA ET LITTERAE
vol. IV.

Zbornik projekta »Mythos – cultus – imagines deorum«

DE RITV AD RELIGIONEM
OD OBREDA DO VJERE

 FF press

Zagreb, 2013.

VESNA LALOŠEVIĆ

Trnsko 6d
10000 Zagreb
vesnalalosevic@yahoo.com
UDK 272 (398 Salona) (091)
Izvorni znanstveni rad

PROGONITELJI KRŠĆANA U PREDAJI SALONITANSKO-SPLITSKE CRKVE

U najstarijim životopisima kršćanskih mučenika koji su stradali u provincijama kasnoantičkog Ilirika negativne ličnosti progonitelja kršćana prikazuju se po određenome modelu. U bogatoj predaji Salonitanske crkve kojoj je Splitska izravan nastavljatelj, životopisi domaćih mučenika u kasnijim su stoljećima prepisivani i redigirani. To omogućuje da se ispita i prati kako su se u odnosu na prvotni kršćanski standard razvijali likovi progonitelja i da se iz još jednoga aspekta vrednuje i stalnost ranokršćanskoga nasljeđa i inovativnost u njegovu ažuriranju u krilu Splitske crkve.

Ključne riječi: progoni kršćana, progonitelji, sveti Dujam, sveti Anastazije, Dioklecijan, hagiografske legende, crkvena predaja

Key words: persecutions of Christians, persecutors, St Domnius, St Anastasius, Diocletian, hagiographical legends, ecclesiastical tradition

Informacije o progoniteljima kršćana koji su djelovali u Saloni mogu se naći u legendama o ranokršćanskim mučenicima s prostora Salonitansko-splitske metropolije. U predaji Salonitansko-splitske crkve sačuvano je sjećanje na više ranokršćanskih mučenika. Informacije o njima nalaze se u dva najstarija martirologija: Jeronimovom (*MH* 1940) i Sirijskom (NAU 1912). Tablica 1. prikazuje najranije bilješke o salonitanskim mučenicima u Sirijskom (413. g.) i u Jeronimovom martirologiju (1. pol. 5. st.). Vidi se da za biskupa Venancija nema takve potvrde.

Najstariji dalmatinski mučenik je prema drugim izvorima biskup Venancije koji je kao misionar stradao u Delminiju tijekom nekog preddioklecijanskog progona (najvjerojatnije između 257. i 259. godine, za Valerijanove vladavine, 253-260). O njegovom stradanju nema zasebnog kasnoantičkog niti ranosrednjovjekovnog izvora. Najranija je bilješka u *Liber pontificalis*, gdje se u životopisu pape Ivana IV. (640-642. g.) spominju prijenos Venancijevih relikvija iz Dalmacije u Rim 642. g. i gradnja po njemu nazvane kapele uz Lateransku baziliku u Rimu. Na mozaiku u apsidi biskup mučenik prikazan je prvi među iliričkim

¹ Zapise iz Jeronimovog martirologija donosim s izvornom grafijom i s razrješenjima kratica kojih je čitanje vrlo vjerojatno. Referira se na tri najstarija sačuvana kodeksa koji su nastali do 772. g., *Codex Bernensis* (Bern.); *Codex Epternacensis* (Eptern.) i *Codex Wissenburgensis*. (Wissen.).

Mučenik	Datum stradanja	Martirologiji	Istočni
		Zapadni – <i>Martyrologium Hieronymianum</i> ¹	
Venancije biskup	257 – 259. g.?	<p><i>MH -</i></p> <p>(Liber Pontificalis LXXVIII, Joannes IV: Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martyribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatias et Histrias adduci praeceperat...)</p> <p><i>Bern.: III ID APRRAEL / IN MAURITIAN(ia) / Natale salonis. / Maximi. Hilari. / Concessi. Cu(m) cete / ris s(an)ct(is) / et domini ep(iscop)i. Salona / Dalmacie. / Dominionis (sic) ep(iscop)i / et milita'(sic¹) VIII / Dalmati(ae);</i></p> <p><i>Eptern.: III idus a in mauria(nia) salonis maximi hilari concessi cum alis s(an)ct(is) / et domini ep(iscop)i salona dalmati(ae) dominionis ep(iscop)i et milit(um) trium / dalmati(ae);</i></p> <p><i>Wissen.: III ID APR. / In salona dalmacie dominionis ep(iscop)i VIII et milia VIII</i></p>	–
Domnija biskup	10. IV. (304. g.)	<p><i>Bern.: III ID APRRAEL / Salona / Dalmacie. / et milita'(sic¹) VIII / Dalmati(ae);</i></p> <p><i>Eptern.: III idus a / salona / et milit(um) trium / dalmati(ae);</i></p> <p><i>Wissen.: III ID APR. / In salona dalmacie ... VIII et milia VIII</i></p>	<p><i>Méneloges syriques</i></p> <p>11 Apr.: In Salona, Domnium</p>
Antiohijan, Gajan, Telij, Paulinijan, Asterije prez-biter	10. IV. (304. g.)	<p><i>Bern.: XIII KL Mai / SALONA CIUIT(ate). / Septimi diaconi;</i></p> <p><i>Eptern.: XIII k m salonas civi(tatem) septimi diaconi;</i></p> <p><i>Wissen.: XIII KL MAI In salona civitate Nat(ale) / s(an)c(t)orum septimi diaconi</i></p>	–
Septimije dakon	18. IV. (304. g.)	<p><i>Bern.: VIII KL SEP / IN SALONA CIUIT(ate) / s(an)ct(i) Anastasi mař(tyris) / hic fullo fuit;</i></p> <p><i>Eptern.: VII k sep ... et in salona anastasi;</i></p> <p><i>Wissen.: VII KL SEP Civitate) Solona nat(ale) / s(an)ct(orum) anastasi mař(tyris). Hic fullo / fuit quinq(ue); fidei saae merito / inter martyrum numero / meruit coronari.</i></p>	<p><i>Méneloges syriques</i></p> <p>18. Ap. A Salona Septimius</p>
Anastazije bijelijac sukna	26. VIII. (304. g.)	–	–

T. 1. Najranije literarne potvrde salonitanskih mučenika

mučenicima. Time je postojanje svetoga Venancija posvjedočeno, ali njegovo djelovanje u Saloni bez kasnoantičkih izvora ostaje nejasno.

Poimence je poznato desetak mučenika koji su stradali u Saloni za velikog progona kršćana u tetrarhijskom razdoblju. Kako se vidi iz T. 1, Jeronimov martirologij zapadne crkve poimence bilježi trojicu, a anonimno jednu vojničku skupinu. Broj njezinih članova varira od tri do osam. Najraniji istočni Sirijski martirologij poznaje samo dvojicu salonitanskih mučenika. Najpoznatija žrtva je biskup Domnij koji je stradao 10. travnja (304. g. ?). Prema predaji, zajedno su s njime stradala i četvorica vojnika (koji su se možda zvali Antiohijan, Gajan, Telij i Paulinijan) zajedno s prezbiterom Asterijem. Nekoliko dana kasnije, 18. travnja, stradao je đakon Septimije. Osmo poimence poznata žrtva progona je bjelilac sukna Anastazije (Stoš), koji je u Salonu stigao iz Akvileje. Pogubljen je 26. kolovoza 303.

U Saloni je bio uhićen, ispitivan i osuđen i biskup Donat, podrijetlom iz neimenovanog istarskog grada (*oppidum*) na granici Panonije i Dalmacije. Prema legendi (*Donat* 1685) Donat je tada zbog potresa izbjegao izvršenje osude i stradao je nekoliko godina kasnije, pod vladavinom tetrarha Licinija, u gradu Timulu u Maloj Aziji. Zato se biskup Donat ne broji kao salonitanski mučenik i nije uveden u tradiciju Salonitanske crkve.

Nema opširnijih kasnoantičkih izvještaja o stradanjima četvorice vojnika (Antiohijana, Gajana, Telija i Paulinijana) i prezbitera Asterija, kao ni o mučeništvu đakona Septimija. Iako je procesuiran i pogubljen u Saloni, Anastazije je bio stranac iz Akvileje pa pripada i krugu akvilejskih mučenika. Ne smije se kategorički tvrditi da u Saloni u kasnoj antici nije postojao literarni centar koji bi redigirao legende o domaćim mučenicima. U Akvileji je takvo središte sigurno djelovalo i potvrđeno je sačuvanim ranokršćanskim verzijama antičkih legendi o mučenicima akvilejskog kruga (Kancijeva skupina i braća Feliks i Fortunat, Jarak 1997) koje su dragocjen povijesni izvor. O mučeniku Anastaziju sačuvana je kasnoantička verzija legende s obilježjima akvilejskog literarnog centra.

Prvotni kršćanski standard najjasnije se ogleda u prvoj sačuvanoj legendi o mučeniku Anastaziju (*Stoš* 1688: 22-23). Ona se ubraja među malobrojne opsežnije izvore u kojima se nalaze podaci o Dioklecijanovom progonu u Dalmaciji. Pripovijeda o akvilejskom bjelincu sukna Anastaziju koji je u želji za mučeništvom otišao u Salonu, obilježavao križem javna mjesta u gradu i bio uhićen. Nakon kratkoga suđenja bačen je u more s mlinskim kamenom oko vrata. *Passio sancti Anastasii martyris* kratak je i bogat tekst koji nudi refleksije o vrijednosti kršćanskog svjetonazora. Pasija se doima zrelim, promišljenim djelom, čiji se autor vjerojatno koristio prvotnim zapisima o Staševu mučeništvu. U obliku u kojem se sačuvala prenosi sjećanje kakvo se na njega čuvalo u sredinama gdje je ostavio najdublji trag – u akvilejskoj i salonitanskoj crkvenoj zajednici. U legendi se navodi da je Staševa radionica postala *domus orationis*.² Morala je postojati kad je legenda zapisana, a vjerojatno su je porušili Huni kad su zauzeli Akvileju (Egger 1939: 148). Legenda spominje matronu Asklepiju koja se u Saloni pobrinula da se nađe svečevo tijelo, sakrila ga i poslije dostojno sahranila. Kasnije je na istome mjestu salonitanskog agera (*in Salonitano territorio*, *Stoš* 1688: 4-5) podigla i baziliku. S obzirom na oskudnost vijesti o početnom razdoblju razvoja starokršćanskih zajednica u Dalmaciji, kao i s obzirom na značenje

² *Ad plenum tamen testimonium statio artis beatissimi Martyris, in Aquileensi civitate constituta, facta est domus orationis: et ubi tunc vestimentorum sordes abluebantur, nunc populorum sordes oratione profusa, animarum sordes creduntur abstergi.* *Stoš* 1688: 2.

Anastazijeva kulta, njegova pasija je posebno vrijedan izvor te se ističe kao vjerojatno najznačajnija legenda sačuvana o jednom dalmatinskom mučeniku. Nastala je vrlo rano, najvjerojatnije u 1. pol. 5. st.³

Za razliku od toga, o biskupu Domniju – Dujmu nije sačuvana kasnoantička legenda, nego samo kasnije prerade prvotne legende. Domnij je bio rodom iz Sirije i postao je učeni-
kom apostola Petra (*discipulus Petri*). Petar ga je poslao naviještati Evanđelje po Dalmaciji pa je došao u Salonu. Kako je bio uspješan u širenju kršćanstva, poganski su ga svećenici prijavili mjesnom prefektu Mauriliju koji ga je uhitio, ispitivao i mučio. Salonitanci su negodovali nad time i pobunili se. Poslana je vojska koja je uhitila četrdeset i petoro pobu-
njenika. Istragom se utvrdilo da su kršćani pa ih je prefekt dao pogubiti. Legenda nadalje pripovijeda kako je u to vrijeme umro sin udovice Febronije, a prefekt je osobno molio Do-
mnija da ga oživi. Kad je učinio čudo, divljenje puka prema kršćanstvu je poraslo. Poganski su svećenici zbog toga morali ukloniti Dujma, pa su platili prefektu da ga pogubi. Prefekt ga je osudio na smrt, a liktori su ga izveli iz grada i odrubili mu glavu. Pitanje izvornosti legende o salonitanskom mučeniku i biskupu Domniju vrlo je složeno. Tablica 2. prikazuje jedan moguć tijekom njezinoga prijenosa.

U rukopisnoj ostavštini Šimuna Kožičića Begne (1460-1536) nađen je životopis sve-
toga Dujma koji se pripisuje salonitanskom biskupu Hezihiju (6. st.). To autorstvo nije potpuno potvrđeno (Katičić 1998: 10). U doba Tome Arhidakona postojalo je nekoliko redakcija salonitanskih legendi. Prema njegovu kazivanju, latinski tekstovi legendi o sv. Dujmu postojali su i prije druge polovice 11. st. U Split je tada došao Adam Parižanin koji je na zamolbu splitskog nadbiskupa Lovre (1060-1099) redigirao legende o svetom Dujmu i Stašu (*Toma* 2003: XVI, 3 = str. 69-71). Legende su morale postojati i prije splitskog sa-
bora 925. g. kad je organiziran prijenos moći iz Solina da bi splitski puk lakše štovao svoje zaštitnike. Djela Adama Parižanina nisu sačuvana pa su najstariji oblici legenda zabilježeni upravo kod Tome.

Nadasve dragocjena za ovo istraživanje je sinteza *Illyricum sacrum*, gdje je Danijel Farlati sakupio svih šest redakcija žića sv. Dujma pod naslovom *Acta s. Domnii*, zatim tri redakcije žića sv. Anastazija (*Vita & Martyrium S. Anatasii*), tri elogija sv. Anastaziju (*Elogia S. Anastasii*) i tri redakcije povijesti prijenosa moći (*Historia translationis*). Redak-
tori životopisa uzimali su priličnu slobodu ne bi li što živopisnije oslikali negativne likove progonitelja.

Započinjemo predajom o sv. Stašu, jer njegova prva legenda seže još u antičko doba i najranijeg je postanka te je valjano polazište da se prati razvitak predaje.

Kako se u vidi, među progoniteljima su vladar – u ovom slučaju sam Dioklecijan, zatim najviši nadležni dužnosnik koji stoluje u gradu – prefekt i ostali – službenici, sluge i vojnici koji aktivno sudjeluju u progonu. O stavovima kršćana prema protivnicima prave vjere govore i referencije na vladarske mjere – zakone protiv kršćana.

Iz pregleda u T. 3. jasno se razabire da je najranija verzija legende koja potječe iz kasne antike posvećivala vrlo malo pozornosti progoniteljima. Koncentrirala se na budućega mu-

³ Egger (1939: 131-148) je smatrao da je Anastazijeva legenda sastavljena na akvilejskom području u kasnoj antici. Farlati (1751: 720-721), pak, spominje da ju je sastavio salonitanski biskup Hezihije početkom 5. st.

čenika i na njegovo svjedočenje za Krista. Progonitelji se spominju samo šest puta, koliko je potrebno da se ocrtta povijesni okvir Staševu djelovanju i da se razvije pripovijest o njemu. Progonitelji su posve rijetko kvalificirani atributima koji su s kršćanskog gledišta uistinu temeljni, poput „zločinački“ (*sceleratus*, u elativu za Dioklecijana) i „bezbožan“ (*impius*).

To se mijenja razmjerno vremenu koje je proteklo otkako je Staš podnio mučeništvo. U drugom i trećem stupcu tabele vidi se da raste pozornost prema progoniteljima. Osnovni je razlog tome sloboda redaktorâ koji pišu kad se više ne pamti stvarnost doba dok je poganstvo vladalo, a kršćani su bili progonjeni. Srednjovjekovni redaktori pišu u potpuno kršćanskom okruženju gdje je senzacija martirova svjedočenja za Krista oslabjela, budući da je on zastupao stranu koja je odavna pobjednička. Sljepoća zastupnika druge strane zahtijeva raščlambu s više detalja, a osobe koje pripadaju zlu treba s iskrenim žarom napasti i oslikati crnim bojama. Drugi je razlog što se primjerom bezumnih i doskora kažnjenih progonitelja puk prosvjećivao u kršćanskom nauku. U novovjekovnoj Gaudencijevoj redakciji zanimanje za progonitelje drastično je opalo.

Antička legenda i Gaudencije karakteriziraju vladara-progonitelja Dioklecijana jednom riječju: on je najokrutniji ili surov. Nasuprot tome, redaktori druge i treće verzije obasipaju ga negativnim epitetima i trude se navesti njegove mahnite i bezbožne postupke. Oštrina kojom ocjenjuju ovog vladara je nesmiljena. Domeću se kvalifikacije kakvima su Dioklecijana častili kršćanski pisci – prvenstveno Laktancije – i gomilaju se negativni epiteti.⁴

Prva se legenda ne očituje o Dioklecijanovoj vladavini. U njezinu je prologu istaknut Sotona, neprijatelj ljudskoga roda, koji je u vrijeme progona nastojao da se zatre spomen na pobjede mučenika.⁵ Čuvanje predaje o njima dio je borbe protiv nečastive sile.

U drugoj verziji legende uveden je Dioklecijan koji slijedi đavolske intencije. Njegovo je djelovanje rječito uspoređeno s Luciferovim: kao što je on za se tražio božanski naslov na nebeskome dvoru i vlast jednaku Božjoj, tako je Dioklecijan – žudeći da se štuju drvo i kamen – pokušavao istrijebiti s lica zemlje štovanje pravoga Boga.⁶ Čitamo da je nepravedno upravljao Rimskim Carstvom, ocjena koja je doista donesena na osnovu kršćanske osude progona. S većom će je rječitošću ponoviti Adam Parižanin u trećoj redakciji. Kršćanska predaja je diskreditirala Dioklecijanovo vladanje ocjenjujući sve njegove vladarske mjere prema jednoj jedinjoj – progonu kršćana. Kako je u očima kršćana progon nepravedan, tako su nepravedni i sam Dioklecijan i cijela njegova vladavina! Srednjovjekovni redaktor nastavlja opisivati kako je Dioklecijan nakanio posve iskorijeniti štovanje Svemogućega.

⁴ Kod Laktancija Dioklecijan je prikazan kao neodlučan, nesiguran i neodgovoran; popustljiv, pomirljiv i povodljiv; nemoćan, nestrljiv, praznovjeran, bijesan i bolestan starac. Uz to po naravi je buntovan, ohol i tašt. Toliko je pohlepan, lakom i gramzljiv, da nepravedno oduzima blago, grabi tuđe, a zbog novca je spreman i ubiti. Veliki je lukavac i licemjer jer govori da ne želi činiti zlo, a ipak ga čini, i lažac kada govori da ne želi prolijevati krv, a ipak ubija miroljubive kršćane i sve koji mu smetaju. Laktancije ga optužuje i da je bio okrutan, kukavica, sumnjičav, bojažljiv, plašljiv i malodušan. Uz cara nalazimo najčešće na epitetu: svetogrdan, praznovjeran, tiranin, bezbožnik i najokrutniji progonitelj (Lalošević 2004: 89).

⁵ Farlati 1751: 720, 1 61-65: *Quamvis tempore persecutionis inimicus generis humani in vitiis religioni Christianae triumphum martyrum memoriae subtrahere nisus sit, ne confusus super coronas martyrum et prostratus erubesceret...*

⁶ Farlati 1751: 721, 2, 30-35: *Antiqui equidem hostis utcumque sectatus est dementiam: ille Divinitatis sibi nomen caelesti in aula vindicans non impar ipsi Deo imperium appetebat; ille ligna et lapides tamquam numina venerari anhelans, verum Dei cultum e terris omnino conabatur evellere...*

Legenda Mučenik	Verzija	Pretpostavljeni izvornik i vrijeme	I. Redakcija	II. Redakcija	D. Farlati je objavio prema verziji
Sveti Domnij - Dujam	V.	<i>Legenda Slavonica tripartita, laudatio, oratio Illyrica</i> ; podudara se s III. i IV, čitaju je 3 kanonika na blagdan sv. Dujma prije prve mise Farlati 1751: 406, 2, 65 – 407, 1, 2; 408, 1, 10, 11; 424, 1, 2.	–	s prastarog pergamenta preveo na latinski <i>vir clarissimus</i> A. KARLOVIĆ, splitski kanonik (I. pol. 18. st.) Farlati 1751: 424, 1, 5-7.	iz latinskoga prijevoda koji je načinjen u Splitu i poslan mu za objavu Farlati 1751: 408, 1, 10-14; 424, 1, 5-7.
	VI.	Splitski arhidakon Luka iz patricijske obitelji GAUDENCIA u 17. st. sažeo na tri čitanja, uvrštena u brevijar; tiskano u Mlecima 1690. Farlati 1751: 408, 1, 15 – 28; 69 – 2, 7.	Rukopisni kodeks francuskog benediktinskog samostana S. <i>Michaelis de periculo maris</i> ; prepisati za se TILLEMONT i Th. RURNART	Objavljena u zbirci Th. RURNARTA; G. BIANCHI šalje za <i>Acta sanctorum</i>	iz knjižice <i>Sanctorum Patronorum Metropolitanæ ecclesie Spalatensis, ad usum eiusdem ecclesie et totius Dioecesis</i> koja je nadbiskup Stjepan Kozmić dao 1690. tiskati u Mlecima ili iz splitskog brevijara, Farlati 1751: 408, 2, 3-7.
	I.	Antički latinski ili grčki predložak stariji od propasti Salone zaim preveden na hrvatski Farlati 1751: 723, 1, bilj. h	Ila Rani srednji vijek – hrvatska splitska literarna predaja na glagoljici ili ćirilici	preveo na latinski splitski svećenik F. MANOLJA, nećak ninskog biskupa Ivana, vjerojatno na molbu A. RONCALLIA za Farlatijeve potrebe Farlati 1751: 719, 1, 19-21.	iz prijepisa? Manolina prijevoda koji je Farlatiju ljubazno poslao A. RONCALLI, nećak pokojnog splitskog biskupa Farlati 1751: 719, 1, 16-22.
Sveti Anastazije - Staš	II.	–	Ilb Adam Parizanin u 11. st.? Kasniji autor, isti kao za IV. verziju životopisa sv. Dujma? Farlati 1751: 718, 2, 5-48.	Rukopisni kodeks A. ZENA	Prijepis mu poslao kotorski patrijarh A. BIZANTI
	III.	Sažeo splitski arhidakon L. GAUDENCIE u 17. st. prema trina čitanjima iz IIb redakcije II. verzije; tiskano u Mlecima Farlati 1751: 719, 1, 23-33; 724, 2, 34-36.	–	–	Iz splitskoga brevijara <i>Officia propria trium Sacrorum Patronorum Metropolitanæ ecclesie Spalatensis, ad usum eiusdem ecclesie et totius Dioecesis</i> koji je nadbiskup Stjepan Kozmić dao 1690. tiskati u Mlecima ili iz splitskog brevijara, Farlati 1751: 408, 2, 3-7; 719, 1, 23-33; 724, 2, 34 – 36; 426, 1, 22-28.
	–	–	–	–	–

 T. 2. Nastanak i prijenos legendi. D. Farlati, *Illyricum sacrum* (prema R. Katičiću, 1988: 276-280)

Legenda Mučenik	Verzija	Pretpostavljeni izvornik i vrijeme	I. Redakcija	II. Redakcija	D. Farlati je objavio prema verziji
Sveti Domnij - Dujam	I.	Autor nepoznat, dočičan latinski, predložak je stariji od 7. st. budući da se ne spominje prijenos moći, možda je načinjen izravno prema sudskim dokumentima (<i>ex actis consularibus aut tabulis ecclesiae Salonitanae</i>) Farlati 1751: 405, 1, 61 – 2, 67; 410, 2, 42-43; 414, 2, 2 – 416, 1, 19.	13. st. <i>Historia Salonitana maior</i> tri podudarna rukopisa u Rimu Farlati 1751: 404, 2, 54- 61.	Š. KOŽIČIĆ BEGNA (1460-1536. g.) uvršćuje u <i>Collectanea</i> R. LEVAKOVIĆ (1597-1649. g.) prepisuje i proširuje; rukopis se čuva u Svetojeronimskom zavodu u Rimu, arhiv Doričić, prije par godina preneseno u Split Farlati 1751: 405, 1, 33-49.	iz Dorićeva kodeksa <i>HSM</i> , koja je bila u zbirci <i>Collectanea</i> Š. KOŽIČIĆA BEGNE (osobno prepisao, usporedio s drugim rukopisima) Farlati 1751: 405, 1, 53-60; 414, 2, 2-6.
	II.	Vjerojatno ju je iz spisa koji su bili stariji od pada Salone (<i>tabulae Salonitanae, perantiquae</i>) ispisao Biskup HEZIHUE (405-426. g.) Farlati 1751: 406, 1, 9 – 28; 410, 2, 43-45; 416, 2, 26-31.	Nepoznata osoba za potrebe čitanja prevela na hrvatski. Farlati 1751: 406, 1, 28-30; 416, 2, 28-29.	R. LEVAKOVIĆ (1597-1649. g.) prepisao iz starog rukopisnog hrvatskog brevijara i preveo na latinski = vratio latinskome jeziku Farlati 1751: 405, 2, 72 – 406, 1, 3 i 1, 30-32; 416, 2, 29-31.	iz Kolektanea Šimuna Kožičića Begne; a postoji i u prilično starom rukopisnom hrvatskom brevijaru Farlati 1751: 416, 2, 31-33.
	III.	Pasije blaženih mučenika Domnija i Anastazija, davno napisane lošim latinskim – <i>historiae veteres</i> , postat će predloškom Adama Parizanina Farlati 1751: 406, 1, 33 – 2, 33.	U II. st. Adam Parizanin redigirao i iskitio načinom svoga doba i dodao sadržaje iz drugih kodeksa, te vlastite himne i antifone – koristila se u splitskoj službi i liturgiji na blagdan sv. Dujma Farlati 1751: 406, 2, 30-33; 410, 2, 45-46; 418, 1, 33-36.	I. LUCIĆ (1604 – 1679. g.) šalje G. HENSCHENU za <i>Acta sanctorum</i> . uvrštena u II. svezak Farlati 1751: 406, 2, 36-40.	iz staroga brevijara Splitske crkve, ali preko <i>Acta sanctorum</i> , budući da nema drugoga primjerka. Preuzeo je i HENSCHENOVE bilješke i dodao im vlastite Farlati 1751: 406, 2, 36-40; 418, 1, 36-38 i bilj. b.
	IV.	Osnovna priповijest – ovisna o I. verziji	Autor nepoznat, osnovnu priповijest proširio ukrasima i pjesmama, prije je pohvala sv. Dujmu za kakvu homiliju negoli vita, podijeljena u 9 čitanja Farlati 1751: 406, 2, 43-64; 420, 1, 47.	–	iz prijepisa koji je za nj načinjen prema pergamentnom starom pergamentnom kodeksu u arhivu Splitskog kaptola Farlati 1751: 406, 2, 41-43; 420, 1, 50-54.

Verzija Progonitelj	I. Biskup Hezihije (405-426. g.) Farlati 1751: 720, 1-721, 2	II. Rani srednji vijek – hrvatska splitska literarna predaja Farlati 1751: 721, 2-723, 1	III. Adam Parizanin u II. st. Farlati 1751: 723, 1-724, 2	IV. L. GAUDENCIE 17. st. Farlati 1751: 724, 2 – 725, 1
Car Dioklecijan	<ul style="list-style-type: none"> - <i>sceleratissimus persecutor</i> 720, 2, 4-5. - <i>persecutor</i> 720, 2, 37. 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Imperium Romanorum inique regens</i> 721, 2, 27-28. - <i>tanta mentis exarsit insania ac adeo tenere se exiit, ut Omnipotentis Dei cultum penitus eradicae insisteri</i> 721, 2, 27-30. - <i>antiqui hostis utcumque sectatus est dementiam</i> 721, 2, 30-31. - <i>effertus Caesar</i> 721, 2, 35. - <i>iniquus Caesar</i> 721, 2, 42. - <i>barbarus fidei Christianae tyrannus</i> 721, 2, 52-53. - <i>improbis Caesar</i> 722, 1, 17. - <i>devictus tyrannus</i> 722, 1, 44. - <i>praefecti</i> 721, 2, 37. - <i>divinae fidei persecutores coepere sedulo Christianos inquirere</i> 721, 2, 41-42. - <i>praefectus</i> 722, 1, 24. - <i>praefectus... iracundia exarsit</i> 722, 1, 28-29. - <i>impis praefectus</i> 722, 1, 37. 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Romani imperii iniquissime moderans habenas</i> 723, 1, 38-39. - <i>tanta eius animi exarsit amentia, tantoque elevatus est superbiae fastu, ut omnipotentis Dei cultum extirpare conatu sit</i> 723, 1, 39-41 - <i>antiqui hostis omnino est secutus insaniam</i> 723, 1, 42. - <i>ligna vel lapides pro numine coli desiderans veri Dei cultum funditus eradicae curabat</i> 723, 1, 45-46. - <i>malus imperator</i> 723, 1, 53. - <i>pestimus rex</i> 723, 2, 22-23. - <i>praesidis iudicium, praeses</i> 723, 2, 30 -31. - <i>divini cultus conculatores sollicitie Christicolae coeperunt inquirere</i> 723, 1, 51-53. - <i>praeses iratus est valde</i> 723, 2, 36. - <i>iniquissimus praeses</i> 723, 2, 44. - <i>devictus praeses Diocletiani</i> 723, 2, 51 -52. - <i>impis Praeses, iniustus</i> 723, 2, 68 i 71. 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>praeses</i>
Dužnosnici koji vode postupak	<ul style="list-style-type: none"> - <i>index</i> 720, 2, 27; 33. - <i>impis index</i> 720, 2, 36. 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>improbi Caesaris ministri plateas vicisque omnes civitatis obuntes, an ... praesentirent... invenere</i> 722, 1, 17-20. - <i>inde... sedulo explorarunt ... ut dignoscerent</i> 722, 1, 21-23. - <i>eum (Anastasium) comprehensum ad Tribunal adduxere</i> 722, 1, 23 -24. - <i>effertati Caesaris edictum ... enuntiatum ... praefectis praecipiebat</i> 721, 2, 35-37. - <i>edictum</i> 721, 2, 41. - <i>iniqui Caesaris iussum</i> 721, 2, 42 -43. - <i>Caesaris edictum</i> 722, 1, 30; 41. - <i>edictum Diocletiani spreum</i> 722, 1, 44-45. - <i>quiescente postea persecutionis procella</i> 722, 1, 11. 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>pestiferi regis edictum</i> 723, 1, 47. - <i>mandatum</i> 723, 1, 51. - <i>iussa mali imperatoris</i> 723, 1, 53. - <i>Imperiale decretum</i> 723, 2, 37 -38. - <i>Imperatoris edictum</i> 723, 2, 48. - <i>persecutionis quiescente procella</i> 724, 1, 38. 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>ante praesidem adducitur</i> 724, 2, 52.
Ostali	<ul style="list-style-type: none"> - <i>ministri persecutoris</i> 720, 2, 26. 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>edictio promovetur⁷ adversus Christianos ... et persecutio agitur</i> 720, 2, 5-6. - <i>donec persecutionis conquiesceret furor</i> 720, 2, 61-62. 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Christianorum persecutio</i> 724, 2, 42. - <i>quiescente postea persecutionis procella</i> 724, 2, 64-65. 	

T. 3. Progonitelji krišćana u redakcijama legende o sv. Stašu

⁷ Farlati 1751: 721, 1, 26, blji. e preporučuje čitanje “*edictis*”, što je dobar prijedlog i mijenja smisao rečenice. Oba glagola u pasivnom konjunktivu tada se odnose na imenicu *persecutio*, a *edictis* je sredstvo kojim se progon i pokreće i provodi (*promovetur; ageretur*).

Carevo bezumlje evoluiralo do ogrezlosti u ludilo, znak je obuzetosti Zlim i ujedno kazna. Progonitelj kojega će mučenikova vjera nadvladati prepušta se propasti.

U trećoj redakciji legende koju je sastavio Adam Parižanin u 11. st. progonitelji su još grozniji. Usporedba Dioklecijana s đavlom ostaje, ali su rječitije opisani carevo ludilo i oholost koja je smrtni grijeh. Prva karakteristika suca je bezbožnost. Za kršćane su progonitelji neznabošci jer se klanjaju tobožnjim bogovima, a nipošto se ne može reći da ih nemaju. Dioklecijan je bio vrlo pobožan – prema svojim bogovima. Zbog toga u tekstovima prije 5. st. ne nalazimo epitet „bezbožan“ ni za kojega progonitelja pa niti za Dioklecijana, dok je u 11. st. posve uobičajen za one koji ne vjeruju u jedinoga pravog Svemogućeg Boga.

Tim značajkama najavljuju se poraz koji će neprijatelj kršćana doživjeti i njegova kazna – propast. Najbitnije je naglasiti da je nadvladan pobjedom kršćana i jedinoga Boga. Sve to je govor didaskala koji poučava puk što se mora izbjegavati i prezirati jer ne dolikuje kršćaninu.

Nakon humanizma i renesanse u novome vijeku došlo je do preokreta u shvaćanju antike i samoga kršćanstva. U 17. st. više nije bilo potrebno rječito opisivati progonitelje kršćana te se Luka Gaudencije ograničuje za jednu apoziciju koja je bliska najstarijem, Hezihijevom izboru.

Sličan razvoj predaje ogleda se i u spominjanju legislative koja je pokrenula progone kršćana i u prikazu ostalih progonitelja.

U prvoj verziji legende spominje se bez ikakvih kvalifikativa da je objavljen edikt protiv kršćana i da je započeo progon. Kasniji su redaktori naglašavali da je edikt bio djelo pomahnitala, nepravedna, kugonosna i zla vladara, potpuno u skladu s početnom usporedbom koja ga stavlja uz bok Zlome. U 17. st. Luka Gaudencije samo konstatira da su započeli progone. S druge strane, formula o prestanku progona uključivala je u prvoj varijanti riječ koja uključuje mahnitost (*furor*), dok se kasnije ustalila usporedba s prirodnim silama. Oluja (*procella*) je neutralna, a kad utihne, priroda se obnavlja i napreduje. To je u skladu s aksiomom da je mučenička krv postajala sjemenom kršćanstva koji su redaktori mogli imati na umu to jače što su vremenski bili dalje od stvarnih progona.

Prefekt grada, glavni sudac i dužnosnik, ovlašten da obavlja progon kršćana u Saloni, pojavljuje se u prvoj verziji legende vrlo kratko, u trenu kad su Staša izveli pred njega i kad ga je stavio na muke. Nazvan je bezbožnim sucem. Legenda ga samo usputno spominje, prebacujući sve na odluku koju je Dioklecijan poslao iz drugoga grada gdje se dugo zadržao radi progona kršćana. Tako je između Anastazija i udaljenoga Dioklecijana uspostavljena veza po kojoj je car odgovoran za mučeničko smaknuće i posebno je naglašena careva angažiranost u progonu. Izravno okrivljavanje Dioklecijana za progon i žrtve odlika je kršćanske predaje u 5. st. kad se gubila svijest o važnosti tetrarhijskog doba za održanje Rimskog Carstva i ustaljivalo se okrivljavanje Dioklecijana za sve žrtve progona. Uz to, u 5. st. još se pamtilo da Dioklecijan nije bio u Saloni kad je Staš smaknut.⁸

Srednjovjekovni redaktori razvijaju odnos između Staša i prefekta. U antičkoj verziji legende imenuje se samo anonimni sudac (*judex*), koji u drugoj i daljnjim verzijama postaje prefekt (*praefectus*). Jedan od mogućih razloga za ovakvo unapređenje je i legenda o svetom Dujmu. Biskup Dujam je izveden pred gradskog prefekta pa bi bilo čudno da je Anastazije izveden pred nižeg dužnosnika. Drugi razlog za ovakav zahvat moglo bi biti

⁸ Bio je na istoku, na putu prema Nikomediji, kamo je stigao 28. kolovoza 304, *CJ* 3. 28. 26.

poznavanje antičke dužnosničke nomenklature i svijest o važnost prefekta kao produžene careve ruke. Naposljetku, moglo je djelovati i iskustvo srednjovjekovnog čovjeka da postoji udaljeni vladar (Bizantski car) s kojim se ne komunicira izravno.

U drugu verziju unesen je Stašev fiktivni dijalog s prefektom koji ga ispituje istražujući njegov prijestup. Sudac je bezbožan, gnjevi se na samo spominjanje Kristova imena. Staša smatra drzovitim jer se ubogi došljak u grad usudio priznati da je kršćanin. To je prefektu povod za još veću srdžbu. Staša je mučio uvredama i bičevanjem. U ovoj verziji nije se obratio Dioklecijanu da bi doznao osudu, nego je sam osudio Staša na smrt.

Redaktor treće verzije za voditelja procesa odabire najprimjereniji naslov pokrajinskog upravitelja (*praeses*). Taj je bezbožnik vrlo temperamentan i nagao u odlukama. Suptilno se sugerira da je presudio u afektu, nepravedno. Najviši je stupanj njegova gnjeva i dalje povezan sa Staševim staležom i odanošću Kristu: nekakav siromašak i pridošlica usudio pred prefektom, usprkos carskom ukazu, priznati da je kršćanin. Pojavljuje se novi naglasak: prefekt je dužan osigurati poštivanje carskog edikta. Čim je izdan, sve osobe na tom položaju postaju oskvrnitelji bogoštovlja, jer započinju marno istraživati kršćane. Uvidjevši da je Staš postojan, prezes ga osuđuje kao bogohulnika i preziratelja carskog edikta. Staš je, naravno, nadvladao prefekta mučeničkom smrću: bačen u morske valove u trijumfu se preselio Gospodinu.

Sluge su progonitelji najnižeg ranga. To mogu biti različite skupine službenika, različite formacije oružanika i robovi zaposleni pri tribunalima i magistratima. U ranokršćanskim legendama angažiraju se kao aktivni progonitelji, samostalno tražeći kršćane, dojavljujući informacije službenom progonitelju ili uhićujući i privodeći osumnjičenike pred tribunal. Prikazuju ih i kako djeluju u tijeku istrage, kao zapisničari, huškači mučitelji, čuvari u zatvoru. Oni najčešće izvode optuženike iz sudnice, izvršavaju sučevu presudu i pogubljuju osuđenike.

U prvoj verziji legende o Stašu progoniteljevi sluge (*ministri persecutoris*) su skupina koja je Staša identificirala kao kršćanina, uhvatila i dovela pred suca. U drugoj verziji istaknuto je da su marljivo (*sedulo*) ostvarivali naredbe – tragali za kršćanima i prokazivali ih. Zato su dobili i epitet *improbi* (“nevaljali”, čak i “besramni”). U trećoj legendi kao sluge najgorega vladara neprestano su obilazili ulice i pojedine dijelove grada ne bi li začuli da je tko spomenuo kršćansko ime. Autor opisuje kako nasrću na Staša vjerujući da će se opirati njihovom trudu i pomnoj istrazi. U toj verziji sluge su postali vrlo važan aktivni čimbenik progona, nisu više samo poslušni izvršitelji propisa.

Luki Gaudenciju su, naprotiv, nevažni toliko da ih uopće ne spominje.

Preko životopisa sv. Anastazija razvitak predaje o progoniteljima kršćana u Salonitansko-splitskoj crkvi ukazuje se kao krivulja s usponom, vrhuncem i padom. Tijekom kasne antike još su se pamtile neke podobnosti koje su uvjetovale blaži iskaz o progoniteljima kršćana, a oni sami nisu privlačili pozornost redaktora. Prelaskom u srednji vijek predaja razvija negativnost progoniteljskih likova. U prvo vrijeme donekle gubi vezu s antičkom stvarnošću, a kasnije neka znanja obnavlja, ali je retorika kojom se ocrtavaju progonitelji sve oštrija. Kulminira u redakciji koja se pripisuje obrazovanome i rječitome Adamu Parižaninu. U novom vijeku takav je pravac razvitka obustavljen, mijenja se stav prema poganimima i prema svecima. Takav razvoj uobičajen je u cijeloj kršćanskoj predaji.

Predaja legende o sv. Dujmu mnogo je složenija. Na prvo mjesto među šest verzija koje je Farlati zabilježio stavio je tekst koji je prenesen u djelu *Historia Salonitana maior*, a predaja ga ne prikazuje najstarijom verzijom (usp. T. 2 i 4). Pripisuje se biskupu Hezihiju i time bi bio antičkog postanka (pretpostavljena datacija je početak 5. st.). Donosi najmanje podataka o progoniteljima, u skladu s postavkom da su njima rane redakcije predaje o kršćanskim mučenicima posvećivale malo pozornosti. Stoga tu redakciju legende stavljamo na prvo mjesto. Daleko su o progoniteljima rječitije naša II. i III. verzija, obje srednjovjekovne, i o njima ovisne 4. i 5. Na kraju Luka Gaudencije u 17. st. jednim jedinim izričajem karakterizira glavnog progonitelja i opisuje djelovanje progoniteljske skupine. On je sastavio sažetak legende pa nije trošio riječi ni na kojega progonitelja.

Usprkos složenosti, redigiranje legende o sv. Dujmu teklo je u salonitanskoj crkvi istim tijekom kao i redigiranje legende o sv. Stašu.

U legendama o svetom Dujmu ne sudjeluje lik vladara i samim time nedostaje bitan čimbenik u razvoju predaje. Progonitelji su prefekt, grupa svećenika, poganski uglednici i njihovi podređeni.

Sve verzije legende o sv. Dujmu (osim 6.) spominju carske propise s kojima se Dujam našao u sukobu. I ovdje se uočava poznato miješanje termina zakon i ukaz. *Leges* su uvijek u množini pa bi se moglo pomišljati da to odražava više zakonskih akata. Također, u redakcijama od 1. do 4. uz taj termin stoje genitivi množine, *Augustorum* ili *Imperatorum*, te se može pretpostaviti da reflektiraju tetrarhijsko suvladarstvo⁹ i uzeti ih posrednim pokazateljem da je Dujam doista stradao tijekom Dioklecijanovih progona. U trećoj i petoj redakciji apostrofirani su, međutim, *Senatus populusque Romanus* kao donositelji edikta ili zakona, a u petoj je uz to carev naslov u jednini. U četvrtoj redakciji apostrofira se još i sam senat kao donositelj progoniteljskih odluka. Gubi se povezanost s razdobljem tetrarhijske vlasti kad Senat nije više imao takvih ovlasti.¹⁰ a nadomješta je izraz koji je prikladan principatu. Možda je to trag one grane predaje kojom se Salonitansko-splitska crkva borila za svoju apostolsku tradiciju.

Glavni progonitelj u legendi o svetom Dujmu je prefekt grada. Pitanje je, kojega. U četvrtoj redakciji izriječom piše da je Maurilije prefekt grada Rima. Dvije najstarije verzije ne imenuju grad, a toj se formuli vraća i L. Gaudencije, što dopušta da se pod *Urbs* razumije Rim. Redaktori su se zatim trudili objasniti da je taj prefekt naišao u Salonu, jer je dobio izvanredne ovlasti da progona kršćane u istočnom dijelu države. U trećoj i petoj redakciji stoji da je Maurilije prefekt Salone. On je, zapravo, prema ovlastima koje je primijenio u Dujmovom postupku, morao biti upravitelj Dalmacije koji je, dakako, stolovao u Saloni. F. Bulić obrazložio je epigrafsku potvrdu za ispravan oblik njegova imena.¹¹ Jezgra kršćanske pripovijesti o njegovim postupcima u najstarijoj varijanti uključuje iskušavanje Domnija blagom i čašću te srdžbu kao prefektov pokretač u jednome trenutku procedure. Cijela situacija opisana je vrlo jednostavno, a prefekt je prikazan kao službenik koji izvršava svoj posao.

⁹ Kuhoff 2001: 136.

¹⁰ Kuhoff 2001: 526.

¹¹ Bulić 1984: 493, *CIL* III 1938 i 8565, bilježnik Dasije postavio je zavjetni žrtvenik Sreći Zaštitnici za zdravlje presvijetloga muža (*vir clarissimus*) Marka Aurelija Julija, prezesa provincije Dalmacije (*Fortvnae / Conserva / trici pro / salute Marci / Avreli Ivli v(iri) c(larissimi) / avgvris praesi / dis provinciale / Dassivs no / tarivs votvm solvit*).

<p>Svecenici</p>	<p>- <i>sacerdotes idolorum</i> <i>Domnium dentierunt</i> 417, 1, 3. - <i>quod Sacerdotes</i> <i>Idolorum videntes, data</i> <i>Praefecto pecunia,</i> <i>adiectisque insuper</i> <i>minis, ceu impellant</i> <i>Domnium ferre, ceu qui</i> <i>legibus imperatorum</i> <i>contemtor esset.</i> 417, 2, 4-8.</p>	<p>- <i>sacerdotes Templorum</i> <i>occurrerunt ei (praefecto, op.</i> a.) <i>dicentes...</i> 414, 2, 52. - <i>Sacerdotes vero templorum...</i> <i>omnes maiores natu vel</i> <i>quorum auctoritas pollebat,</i> <i>in Praetorium congregare</i> <i>fecerunt, et data pecunia</i> <i>Praefecto suggererunt ei,</i> <i>atque dixerunt...</i> 415, 1, 49-56.</p>	<p>- <i>Idolorum sacerdotes</i> 418, 2, 58. - <i>ab Idolorum sacerdotibus ad</i> <i>matrandam Domni necem</i> <i>incitatu, dona illi (praefecto,</i> op. a.) <i>plurima offerunt atque</i> <i>insuper suspicionibus implent.</i> 419, 1, 61-64.</p>	<p>- <i>sacerdotes templorum</i> <i>occurrerunt et dicentes...</i> 421, 2, 47-48. - <i>Sacerdotes ... templorum</i> <i>videntes suspicionis</i> <i>suae discrimen fieri,</i> <i>omnes maiores natu,</i> <i>vel quorum auctoritas</i> <i>pollebat, in praetorium</i> <i>pariter congregati sunt, et</i> <i>data pecunia praefecto,</i> <i>suggererunt ei: ...</i> 422, 1, 67-71.</p>	<p>- <i>idolorum sacerdotes</i> <i>coeperunt eum</i> (Domnium, op. a.) criminari 424, 2, 68. - <i>idolorum Sacerdotes</i> <i>Maurilio plurima dona</i> <i>non solum polliceri</i> <i>coeperunt, verum etiam</i> <i>illi militari ...</i> 425, 2, 4-6.</p>	<p>- <i>idolorum</i> <i>Sacerdotes ...</i> <i>conciarunt</i> <i>iram Maurilii</i> <i>praefecti urbis</i> 426, 2, 5-6.</p>
<p>Ostali</p>	<p>(Pyrgus <i>pseudophilosophus</i> 417, 1, 11)</p>	<p>(Pyrgus <i>falsus philosophus</i> 414, 2, 11) - <i>lictores</i> 415, 1, 67. - <i>ministri Sathanae</i> 415, 1, 70.</p>	<p>(<i>Tunc quidam Pyrgus nomine,</i> <i>Philosophum se proficiens,</i> <i>sed magis sophismatum,</i> <i>captivularumque argutis,</i> <i>quam philosophiae deditis,</i> <i>virum aggregatur...</i> 418, 2, 20 – 34)</p>	<p>(<i>Quidam autem, maligno</i> <i>conciati spiritu,</i> <i>pseudoratam ac vanam</i> <i>eius, et supstitiosam</i> <i>doctrinam adstruere conati</i> <i>sunt, inter quos quidam</i> <i>philosophus erat nomine</i> <i>Pyrgus...</i> 421, 1, 48 – 2, 31) - <i>vilissimi calones</i> 422, 1, 24. - <i>lictores</i> 422, 2, 11. - <i>ministri Sathanae</i> 422, 2, 13-14.</p>	<p>(<i>Philosophus quidam</i> <i>Pyrgo nomine, inani</i> <i>sapientiae fastu inflatus,</i> <i>et quidem potius</i> <i>vanitati verborum</i> <i>intentus...</i> 424, 2, 19-36)</p>	<p>(<i>vanum</i> <i>quendam</i> <i>Philosophum</i> <i>Pyrgum</i> <i>nomine</i> <i>confutavit</i> 426, 1, 59-60)</p>
<p>Propisi i proverbba</p>	<p>- <i>leges Imperatorum</i> 417, 2, 7.</p>	<p>- <i>leges Augustorum</i> 415, 1, 61. - <i>leges Imperatorum</i> 415, 1, 65-66.</p>	<p>- <i>Augustorum leges</i> - <i>Senatus populi que Romani</i> <i>edictum, ut si quis intra fines</i> <i>Romani (sici) imperii talia</i> <i>dicens reperitus esset, eum</i> <i>nisi Dis sacrificare voluerit,</i> <i>capite puniri, vel multiplici</i> <i>suppliciorum genere absunt</i> <i>opportere...</i> 418, 2, 66-70. - <i>iniqua (sc. edicta)</i> 418, 2, 70. - <i>angustales leges (angustalia</i> edicta 419, 1, 66. - <i>leges Imperatorum nostrorum</i> 419, 1, 70-71.</p>	<p>- <i>senatus decrevit,</i> <i>ut ubicunque huius</i> <i>doctrinae viri, aut mulieres</i> <i>reperiantur, aut sacrificent,</i> <i>aut diversis poenis intereant</i> 421, 2, 69-72. - <i>senatus Deum ignorans</i> <i>talita decrevit</i> 422, 1, 1. - <i>leges Augustorum</i> 422, 2, 5. - <i>leges Imperatorum</i> 422, 2, 9.</p>	<p>- <i>Caesaris edicta</i> 424, 2, 69 - <i>Senatus populi que</i> <i>Romani lex.. ut si qui</i> <i>in ditioribus Imperii</i> <i>Rimani inventirentur, qui</i> <i>talita docere auderent,</i> <i>nec Dis sacrificarent,</i> <i>plectendi essent ...</i> 425, 1, 6-11. - <i>Caesareae leges</i> 425, 2, 11-12.</p>	<p>- <i>praefecti</i> <i>iussum</i> 426, 2, 11.</p>

T. 4. Progoniteljji kršćana u redakcijama legende o sv. Dujimu

Verzija	I.	II.	III. (= T. 2, III)	IV.	V.	VI.
Progonitelji	(= u Farlatija druga, usp. T. 2, II) Biskup Hezime (405-426. g.)? Farlati 1751: 416, 2, 35 – 417, 2, 10.	(= u Farlatija prva, usp. T. 2, I) Iz predloška starijega od 7. st., na podlozi antičkih dokumenata, ušla u HSM. Farlati 1751: 414, 8 – 415, 71.	Adam Parizanin redigira stare životopise koji su bili na lošem latinskom: predlošci vjerojatno stariji od sredine 10. st. Farlati 1751: 418, 1, 40 – 419, 2, 26	Preradba II. (= u Farlatija prve, usp. T. 2, I) verzije Farlati 1751: 420, 1, 55 – 422, 2, 45.	Hrvatski elogij, preveden na latinski za Farlatija; podudara se s III. i IV. 1751: 424, 1, 10 – 425, 2, 38.	L. GAUDENCIE 17. st. Farlati 1751: 426, 1, 30 – 2, 17.
Duznosnik koji vodi postupak	- <i>praefectus urbis Maurilius</i> 417, 1, 34-35. - <i>magna pecuniarum pollicitatione tentat / pecunia oppugnata</i> 417, 1, 42-43, 45. - <i>addidit blandimenta</i> 417, 1, 48-49 - <i>impius, iniustus</i> 417, 1, 54. - <i>ira percitus</i> 417, 1, 54-55.	- <i>praefectus Urbis Maurilius nomine</i> 414, 2, 52. - <i>superba mente</i> 414, 2, 61. - <i>multis sermonibus suadet</i> 415, 1, 7. - <i>insanus</i> 415, 1, 10. - <i>inique agit, hominem innocentem per ludibrium supplicis opprimit</i> 415, 1, 20-22. - <i>ira percitus</i> 415, 1, 22. - <i>tam Praefectus, quam caeteri Salonarum cives... submisso capite, ac sedata voce posebant</i> 415, 1, 31-33. - <i>cor eius a diabolo obcaecatum</i> 415, 1, 37-38. - <i>Maurilius donis obcaectus, ac perversis seductus consiliis, firmato in malum animo dedit legem</i> 415, 1, 63-65.	- <i>Maurilius Salonarum praefectus</i> 418, 2, 56. - <i>contemptus... in furorem concitatur</i> 419, 1, 3. - <i>largitionibus corrumpere aggreditur</i> 419, 1, 4-5. - <i>insanus</i> 419, 1, 6 - <i>Domnium rogare et urgere coepit... simulat se Christo credere</i> 419, 1, 29-34. - <i>laqueis Diaboli colligatus, atque constructus</i> 419, 1, 36-37. - <i>in sua obstinatione Idololatriae firmus, fixusque permansit; iam enim ita obduratum erat cor eius, ut...</i> 419, 1, 59-61. - <i>suspicionibus impletus</i> 419, 1, 64. - <i>His (sacerdotum, op. a.) verbis... impulsus nihil cunctatus legem tulit.</i> 419, 1, 69-70.	- <i>praefectus urbis Romae, Maurilius nomine</i> 421, 2, 47-48. - <i>his superbae mentis auditus, commotus strepitu ac importunitate vociferantium, ante omnem utilitatis Reipublicae examinationem, ... iussit</i> 421, 2, 59-63. - <i>iratus</i> 422, 1, 3. - <i>coepit multis tentationibus suadere</i> 422, 1, 6-7. - <i>fallax</i> 421, 1, 12. - <i>truculentus iudex</i> 421, 1, 28. - <i>timens</i> 421, 1, 29. - <i>Praefectus equidem, sicut et caeteri Romani... submisso capite, ac sedata voce posebat</i> 422, 1, 46-48. - <i>cor a diabolo obcaecatum</i> 422, 1, 52-53. - <i>donis obcaecatus et perversis seductus consiliis, firmato in malum animo, dedit legem</i> 422, 2, 7-9.	- <i>Maurilius... Salonarum praefectus</i> 424, 2, 65-66. - <i>fureni... exarsit ira</i> 425, 1, 2. - <i>omni studio contendit illum in suam sententiam pertrahere...</i> 425, 1, 22-23. - <i>insanus</i> 425, 1, 25. - <i>inique agit, tormentis excruciendo virum iustum</i> 425, 1, 38. - <i>furore percitus</i> 425, 1, 38. - <i>a daemone obcaecatus</i> 425, 1, 56-57. - <i>in sua caecitate obstinator remansit: tanta erat illi in sua infidelitate perversitas, ... 425, 1, 72 – 2, 2.</i> - <i>His (donis et minis, op. a.) adactus... sine ulla cunctatione... tulti sententiam</i> 425, 2, 9-11.	- <i>ira Maurili praefecti urbis</i> 426, 2, 6.

Motivi dvostrukoga ispitivanja i nagovaranja optuženoga kršćanina sačuvani su u svim redakcijama osim posljednje. Trag su pravoga razloga zašto su istrage protiv kršćana bile duge. Iz pisma Plinija Mlađega razabire se da istražitelj – guverner nastoji ponavljanjem pitanja postići da se osumnjičenik izbavi od optužbe. Kako rimskoj vlasti nije bilo u cilju ubijanje mirnih građana koji su „malo zabludjeli“ u kršćanstvo, on se kao sudac morao dobro potruditi ne bi li od osumnjičenih za zločin protiv carskog veličanstva ishodio siguran dokaz građanske lojalnosti. U Plinijevu slučaju, carska administracija nastojala je podanicima ostaviti prostora da se počnu korektno ponašati.¹² Kršćani su pred sudom prekršitelji važećih zakona. Glavna zadaća suca je da osigura funkcioniranje pravne države i kazni prekršitelje zakona. On pri tome nije osobno motiviran da kazni, nego naprotiv da spasi lojalnog građanina.¹³ U srednjovjekovnim preradama i ovi se postupci pribrajaju surovom izjvljavanju vlasti nad bespomoćnim i pravednim svecem.

Sve verzije legende (osim 6.) izvješćuju da je prefekt nakon drugoga saslušanja zapovjedio neka se Domnii razodjene i išiba. Četvrta verzija spominje da ga je Maurilije tom prilikom vrijeđao; a peta legenda da je uvidio da ga je Domnii izložio poruzi i da je bio bijesan. Plinije Mlađi¹⁴ opisao je kako je provodio istragu protiv kršćana i naglasio je da sudac tijekom procesa mora upotrebiti oštrinu, strogoću i hladnoću te se posvema držati propisa i naredbi. Mora prijetiti, pa i primijeniti silu da bi saznao istinu i priveo pameti nelojalne podanike. Kako proces dalje odmiče, sudac mora biti sve oštiji prema prijestupnicima, jer oni više nisu podanici istoga reda. Kršćanska predaja preoblikuje te prijetnje i primjenu mučenja u osobni angažman sudaca koji uživaju vrijeđajti mučenike i time karakterno ocrnjuje progonitelje.

Već u drugoj redakciji priključuju se prefektovim značajkama prijetvornost, korumpiranost, možebitni kukavičluk i formula o zaslijepljenosti koje će se zadržati sve do pete redakcije, s obiljem retorike u 3. i 4. redakciji, a s naznakom redukcije u petoj. I 4. i 5. redakcija pojačavaju značenje prefektovih epiteta. Trenutak kad je prefekt izrekao presudu spominje se od 2. do 5. legende, s više ili manje rječitosti, uvijek kao posljedica pritiska svećeničke skupine, ali i s obrazloženjem da je Dujam kršio zakon.

Glavni Dujmovi progonitelji su svećenici različitih kultova (izričito se spominju Jupitrov i Serapisov) kojima širenje kršćanstva odvodi vjernike.¹⁵ Oni su skupina aktivnih progonitelja. Informiraju prefekta što Dujam radi u Saloni i cijeloj pokrajini. Srednjovjekovni redaktori razvijaju priču o njihovom djelovanju. U 2. i 4. verziji oni dočekuju prefekta i izvješćuju ga o Dujmu. Četvrta redakcija dodatno specificira epitete kojima je progonitelje karakterizirao njezin predložak, druga redakcija. Njezin redaktor piše o oduševljenom dočeku, jer su svećenici hramova istrčali pred prefekta u dolasku i uputili mu niz pohvala: „Uđi, izbavljenje naše, uđi, obrano naših hramova, uđi, kruno cijeloga svijeta.“¹⁶

Hezihijeva legenda spominje da su poganski svećenici informirali da Dujam „podriva štovanje bogova“. Pisac II. redakcije dodaje da su naveli još dva elementa, da je bjegunac

¹² *Plin. Epist. X*, 96-97.

¹³ Lalošević 2004: 57.

¹⁴ *Plin. Epist. X*, 96-97.

¹⁵ I u Bitiniji se za uprave Plinija Mlađeg opažalo da se suzbijanjem kršćanstva obnavljaju žrtvovanja u hramovima. *Plin. Epist. X*, 96-97.

¹⁶ *Ingredere, salus nostra, ingredere, templum nostrorum tutela, ingredere, totius orbis Corona*. Farlati 1751: 421, 2, 53.

iz grada Rima i zavodnik. Redaktor treće verzije spominje da Dujam „uvodi novu religiju protiv zakona koje su donijeli Augusti.“ U 4. verziji to je preraslo u „čarobnjak i uništavatelj hramova“. Predaja lijepo razvija negativno mišljenje poganskih svećenika o Dujmu.

Pokrenuvši proces protiv Dujma poganski svećenici nisu mirovali. Kad je Dujam uskrisio Febronijina sina, kršćanstvo je dobilo nov polet. Hezihijeva verzija objašnjava da su svećenici nato dali novce Prefektu i priprijetili da će – ne smakne li Dujma – i sam potpasti pod optužbu da ne poštuje carske zakone i ne štuje bogove. Ovom jednostavnom izvješću u kasnijim verzijama dodane su razne varijacije.

Srednjovjekovne verzije razvijaju priču o poganskim svećenicima. Pisac druge, čiji su korijeni stariji, objašnjava da su svećenici zavidni jer Dujam ima veću publiku negoli kazališne igre ili javna žrtvovanja. U 4. verziji pogansko svećenstvo je jedino svjesno da je novo „praznovjerje“ opasno. Ove verzije spominju okupljanje uglednika u pretoriju, koji su platili Prefektu za smaknuće Dujma. Treća i peta verzija, pak, izvještavaju da su samo svećenici dali novce. Sve četiri verzije (2-5) prikazuju zabrinutost poganskih svećenika radi štete koju će Dujam izazvati među pukom.

Prefekt je formulirao i izrekao Dujmovu presudu odmah nakon razgovora s poganskim svećenstvom. Svećenici su označeni kao izravni poticatelji osude i samim time su glavni krivci za svečevu smrt. Stoga ih predaja Salonitansko-splitske crkve u srednjovjekovnim fazama ne ispušta iz vida i proširuje spomen njihova djelovanja.

Kako je vidljivo, pogansko svećenstvo je vrlo aktivan čimbenik progona. Smatrajući da prefekt ne reagira dovoljno brzo na opasnost koju predstavlja Domnij, oni su u prefektovu sjedištu prema 2. i 4. verziji okupili sve utjecajne pogane da bi zajedničkim mitom (novac ili darovi) i prijetnjama ishodili osudu. Mito i prijetnje za suca prisutni su od 1. do 5. redakcije. Budući da legende istodobno apostrofiraju propise koji su na snazi protiv kršćana, u mitu za dužnosnika (koji ionako mora osuditi Domnijev neposluh) možda bi trebalo gledati nadahnuće Evandjeljem po Luki, prema kojemu su svećenici Judi platili 30 srebrnjaka da im preda Isusa.¹⁷

Od progonitelja nižeg ranga spominju se bez ikakvih posebnih atributa prefektu podređeni vojnici koje je poslao suzbiti kršćanske proteste protiv Dujmova bičevanja, a zatim izvršitelji smrtne kazne koji su u 2. i 4. verziji nazvani liktorima i Sotoninim slugama. Samo u 4. verziji pojavljuju se u prefektovoj prijetnji Dujmu prije bičevanja još i prosti sluge, *vilissimi calones*, koji će obaviti to mučenje.

Sve redakcije spominju poganskog pojedinca Pirga, no on nije progonitelj u pravom smislu riječi. On pokušava Dujma diskreditirati na svoj način, vodeći s njime raspravu o kršćanskom nauku. Samo redaktor IV. verzije ustvrdio je da su ga za to angažirali svećenici. Dok I, II. i VI. verzija samo spominju Pirga (nazivajući ga različitim izrazima lažnim mudracem), u III-V. verziji razvijen je čitav prizor u kojemu je Pirgo povod da se kroz Dujmova usta izlože ključne postavke evandjelja. Pirgov se nastup pri tome opisuje sve slikovitije: skupio je mnoge iz mnoštva te je, naduvenih obraza i vitlajući rukama, pristupio Dujmu i navalio ga ispitivati;¹⁸ pokušao je izazvati svetog Dujma na raspravu naduven drzovitošću ispraznoga znanja i oslanjajući se na prazne riječi, a ne na razumno promišljanje.¹⁹ Pirgo je

¹⁷ Lk 22, 2-6.

¹⁸ *Hic, multis sibi ex turba associates, inflates buccis, exertisque brachiis, virum Dei aggrediens trutinatis humilem his propulsat alloquiis*, Farlati 1751: IV, 241, 1, 53-56.

očito fleksibilan lik kojim su se redaktori mogli poigravati pa su to s užitkom i činili. Puk je u antici pratio javne rasprave podupirući „svojega“ polemičara, a taj je prizor iz svaki- dašnjeg života često uvršten u legende o mučenicima, suprotstavljajući kršćanina poganinu i njegovim mnogobožačkim sljedbenicima. U takav se prizor razvio i dijalog između Domnija i Pirga.

Dok se u ranim legendama čini da je Pirgov lik odjek neke stvarne rasprave, u kasnijima opstaje da bi olakšao kršćansku poruku puku. Stoga ni činjenica da je Dujam odustao od spasa Pirgove duše ne narušava svijetli svečev lik. Sve legende nazivaju Pirga filozofom – što je u takvim tekstovima termin za znalce nekoga umijeća. Možda je bio retor. Vjerojatno je imao pravo poučavati narod, što je očito i činio. Domnija je doživio kao suparnika koji zavodi narod. Kao učeni poganin posjedovao je o kršćanstvu neko znanje, ali iskrivljeno jer nije upućen na pravi način. Stoga je slijep i u zabludi pa zato smatra da su to besmislice. U mučeničkim legendama tako se prikazuje mnogobožački pogled na kršćanstvo.

Sam termin „filozof“ ne leži baš najbolje kršćanskim ušima jer apostol Pavao izričito govori protiv poganske mudrosti.²⁰ To je dodatni razlog da se uz Pirga vežu negativni epite- ti. Njegov lik pokazuje koliko je isprazno pogansko znanje, „filozofija“. Njegova je mudrost tobožnja, jer ne može pojmiti i prihvatiti navještanje evanđelja. U trećoj verziji objašnjava se da Pirgo izaziva Domnija zbog isprazne slave; ali i zato što želi sebi dokazati da može razumom shvatiti Boga. Kršćanima je poznato da se Boga ne može razumom spoznati pa se ovako poučava vjernički puk koliko je glup onaj koji to pokušava učiniti. Kroz njegov lik pokazuje se i kako se o dogmama ne smije raspravljati, jer to vodi u krivovjerje. Pirgo nije namjerno zao, postaje beskorisni neopasni brbljivac i neizlječivi budalaš, ne bi li raz- galio vjernički puk koji sluša legendu. Zato se u kasnijim verzijama pasije povećava njemu određen prostor.

Prema sačuvanim tekstovima legendi o sv. Stašu i sv. Dujmu može se ustvrditi da je u salonitansko-splitskoj baštini predaja o progoniteljima kršćana tijekom vremena nadogra- đivana i obogaćivana. U obje legende koje se datiraju u ranokršćansko doba kazivanje je jednostavno, bez suvišnih epiteta. One vrlo malo pažnje posvećuju progoniteljima, usredo- točujući se na osobnost mučenika i važnost mučeničkog čina posvjedočenja vjere. Nasuprot tome, pri prijenosu ranih legendi tijekom ranoga srednjeg vijeka započinje obogaćivanje teksta umetanjem fiktivnih dijaloga i redaktorskih dodataka koji pojašnjaju situacije. Le- gende koje su nastale do 10. st. puno pažnje posvećuju ocrtavanju progoniteljskih likova i njihovoj negativnoj konotaciji. Taj se razvoj može pratiti sve do novoga vijeka, kad se predaja o progoniteljima reducira u primjereniji opseg, bliži prvotnome. Razvoj prikaza o progoniteljima u predaji Salonitansko-splitske crkve u skladu je s razvojnim tokovima istovrsne predaje u drugim kršćanskim centrima ovih prostora.

¹⁹ *Sub idem tempus Philosophus quidam Pyrgo nomine, inani sapientiae fastu inflatus, et quidem potius vanitati verborum intentus, quam sollicitati rationum innixus, cum veritati et mendacio par locus nequaquam esse possit, S. Domnium ad disputationem provocare*, Farlati 1751: V, 424, 2, 18-23.

²⁰ *Rim* 1, 21-23; *i. Kor* 1, 19-25.

Kratice

<i>AA SS</i>	<i>Acta Sanctorum</i> , Antwerpiae – Bruxellis: Socii Bollandiani, 1643-
<i>BS</i>	<i>Bibliotheca Sanctorum</i> , Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, Romæ 1961-
<i>BogSmot</i>	<i>Bogoslovska Smotra</i> , Zagreb
<i>BAS</i>	<i>Bullettino di archeologia e storia Dalmata</i> , Split
<i>CIL</i>	<i>Corpus inscriptionum Latinarum</i> , Th. Mommsen et al. (ur.), Accademia Borussica, Berolini, 1894-
<i>CJ</i>	<i>Codex Justinianus</i>
<i>Forschungen</i>	<i>Forschungen in Salona I</i> , W. Gerber, Beč, 1917; II, Beč, 1926; III, Beč, 1939.
<i>OA</i>	<i>Opvscvla archaeologica</i> , Zagreb
<i>PG</i>	<i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , J. P. Migne, Paris, 1857-
<i>PL</i>	<i>Patrologiae cursus completus, Series Latina</i> , J. P. Migne, Paris, 1857-
<i>RFfZ</i>	<i>Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru</i> , Zadar
<i>Salon 2008</i>	<i>Salonitansko-Splitska crkva u prvom tisućljeću kršćanske povijesti</i> , zbornik međunarodnoga znanstvenog skupa u povodu 1700. obljetnice mučeništva sv. Dujma, (14-15. V. 2004), ur. J. Dukić, S. Kovačić Split, 2008.
<i>SC</i>	<i>Sources Chrétiennes</i> , Paris, 1942-
<i>VAHD</i>	<i>Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku</i> , Split
<i>VigChrist</i>	<i>Vigiliae Christianae: a Review of Early Christian Life and Languages</i> , Amsterdam

Izvori

<i>Biblija 1994</i>	<i>Jeruzalemska Biblija</i> , A. Rebić – J. Fućak – B. Duda (ur.), Zagreb, 1994.
<i>Donat 1685</i>	<i>Acta de S. Donato et sociis</i> , u D. Cardonus (ur.), <i>AA SS Maii</i> V, 144-151.
<i>Euzebij 1857a</i>	<i>Eusebius Pamphilius, Ecclesiasticae Historiae liber octavus</i> , <i>PG</i> 20, 737-796.
<i>Laktancije 1954</i>	<i>Lucius Caecilius Firmilianus Lactantius, De mortibus persecutorum liber</i> , ed. J. Moreau <i>SC</i> 39, Pariz, 1954.
<i>Laktancije 2005</i>	<i>Lucije Cecilije Firmijan Laktancije, O smrtima progonitelja</i> , prijevod N. Cambi, B. Lučin, Književni krug, Split, 2005.
<i>Legende 1977</i>	<i>Legende i kronike</i> , V. Gligo, H. Morović (ur.), Književni krug, Split, 1977.
<i>LP 1877</i>	<i>Liber Pontificalis</i> vol 1., L. Duchesne (ur.), Paris 1877.
<i>Notitia Dignitatum 1839</i>	<i>Notitia Dignitatum ed Administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis</i> , E. Böcking (ur.), Bonnae, 1839.
<i>MH 1940</i>	<i>Martyrologium Hieronymianum</i> , u H. Delehaye (ur.) <i>AA SS Nov.</i> II/1.
<i>MS 1912</i>	<i>Martyrologes et Ménologes orientaux: Un Martyrologe et douze Ménologes syriaques</i> , u F. Nau (ur.), <i>Patrologia Orientalis</i> 10, Paris, 1912: 5-26.
<i>Plinije 1911</i>	<i>Plinije, Izabrani Plinijevi listovi</i> , D. Kišpatić (prev.), Zagreb, 1911.

- Plinije 1982 *Gaj Plinije Mlađi, Pisma*, A. Vilhar, B. Gavela (ur.), Srpska književna zadruga, Beograd, 1982.
- Stoš 1688 *Acta de S. Anastasio Martyre*, u J. Stillingus (ur.) *AA SS Sep.* III, 22-23.
- Stoš 1939 *Passio sancti Anastasii martyris*, u R. Egger 1939: 136-137.
- Toma 1977 Toma Arhidakon, *Kronika*, V. Rismondo (ur.), Književni krug, Split, 1977.
- Toma 2003 *Thomae Archidiaconi: Historia salonitana: Historia saloniatnorum atque spalatinorum ponificium*, O. Perić, M. Matijević Sokol (ur.), Književni krug, Split, 2003.

Bibliografija

- Amore 1961 A. Amore: *Anastasio, santo, martire a Salona*, u *BS I*, 1058-1059.
- Amore 1964 A. Amore: *Domnion, vescovo di Salona*, u *BS IV*, 764-767.
- Babić 1993 I. Babić: „Splitske uspomene na salonitanske kršćanske starine“, u *VAHD* 85 (1993), 13-57.
- Barnes 1913 A. S. Barnes: „Saint John Lateran“, u *Catholic Encyclopedia*, New York, 1913, 1-7.
- Bratož 1986 R. Bratož: *Kršćanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območjuoglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode*, *Acta ecclesiastica Sloveniae*, 8, Ljubljana, 1986.
- Bratož 2003 R. Bratož: „Dioklecijanovo prganjanje kristjanov v provincah srednjega Podonavja in zahodnega Balkana“, u *Mednarodni znanstveni simpozij ob 1700 – letnici smrti sv. Viktorina Ptujškega*, Ptuj, 2003: 29-98.
- Bratož 2005 R. Bratož: „Mučeništva z utopitvijo v času Dioklecijanovega prganjanja kristjanov“, *Studia Historica Slovenica*, u *Mlinaričev zbornik I*, Ljubljana, 2005: 1-3, 47-75.
- Bratož 2007 R. Bratož: *Rimska zgodovina 1, od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*, Zbirka Zgodovinskega časopisa, 26. Knjižna zbirka Scripta, Ljubljana, 2007.
- Bratož 2008 R. Bratož: „Le persecuzioni dei cristiani nella Dalmazia romana sotto Diocleziano“, u *Salon* 2008: 41-66.
- Bulić 1919 F. Bulić: „Mučeniči Solinski, broj, stališ, godina i dan smrti mučenika solinskih“, u *BogSmot*, 3-31 = Bulić 1984: 333-361.
- Bulić 1984 F. Bulić: *Izabrani spisi*, V. Gligo (ur.), Književni krug, Split, 1984.
- Cambi 1997 N. Cambi: *Diocletian (the Person and the Personality) and his Palace*, P.E.N. centar, Zagreb-Split, 1997.
- Cotterel 1997 A. Cotterel: *A Dictionary of World Mythology*, Oxford University Press, Oxford, 1997.
- Delehaye 1955 H. Delehaye: *Les légendes hagiographiques*, u *Subsidia hagiographica* 18a, Bruxelles, 1955.
- Dyggve 1989 E. Dyggve: *Izabrani spisi*, Književni krug, Split, 1989.
- Dyggve 1996 E. Dyggve: *Povijest salonitanskog kršćanstva*, Književni krug, Split 1996.
- Egger 1939 R. Egger: „Die Passio sci. Anastasii und ihr Fortleben“, u *Forschungen in Salona S III* (1939), 131-148.

- Farlati 1751 D. Farlati: *Illyrici sacri* T. 1., Ecclesia Salonitana, Venetiis, 1751.
- Farlati 2004 D. Farlati: *Hvarski biskupi*, prijevod K. Lučin, Književni krug, Split, 2004.
- Farlati 2010 D. Farlati: *Trogirski biskupi*, prijevod K. Lučin, Književni krug, Split, 2010.
- Gunjača 1973 S. Gunjača: *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiografiji*, Zagreb, 1973.
- Ivanišević 2007 M. Ivanišević: Sveti Donino i splitski arhidakon Toma, u *VAHD* 100 (2007), 125-144.
- Jarak 1997 M. Jarak: „Passio sancti Anastasii martyris“, u *OA* 21 (1997), 151-165.
- Jarak 1999 M. Jarak: „O porijeklu salonitanskog biskupa i mučenika Domnija“, u *RFfZ* 37 (24) (1999), 41-50.
- Jedin 1972 *Velika povijest crkve I*, H. Jedin (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.
- Jedin 1995 *Velika povijest crkve II*, H. Jedin (ur.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.
- Jelić 1898 L. Jelić: „Anastasio Fullone e S. Anastasio Corniculario, martyri salonitani“, u *BASD* 21 (1898), 85-100.
- Katičić 1998 R. Katičić: *Litterarum studia; Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjevjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- Katičić 1988 R. Katičić: „Vetustiores Ecclesiae spalatensis memoriae“, u *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 17 (1988), 1-51.
- Keresztes 1983 P. Keresztes: „From the Great Persecution to the Peace of Galerius“, u *VigChrist* 37 (1983), 379-399.
- Kuhoff 2001 W. Kuhoff: *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie: Das Römische Reich zwischen Krisenbewältigung und Neuaufbau (284 - 313.)*, Peter Lang, Berne, Berlin, Brussels, Frankfurt, New York, Oxford, Vienna, 2001.
- Lalošević 2004 V. Lalošević: *Vitae persecutorum Model: car Dioklecijan*, magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2004.
- Lučin 2005 K. Lučin: „Riječ na predavljanju knjige *Daniel Farlati: Hvarski biskupi*“, u *Mogućnosti* 4-6 (2005), 157-162.
- Prozopografija* 1971 *The Prosopography at the Later Roman Empire vol I. (286. – 395.)*, H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris (ur.), London, 1971.
- Prozorov 2006 V. B. Prozorov: „The Passion of St. Domnius: „The tradition of apostolic succession in Dalmatia“, u *Scrinium* II (2006), 220-239.
- Rémy 1998 B. Rémy: *Dioclétian et la tétrarchie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1998.
- SC 1994 *Salona Christiana*, E. Marin (ur.), Arheološki muzej, Split 1994.
- Strgačić 1941 A. Strgačić: *Kršćanstvo u rimskoj provinciji Dalmaciji do 313. g.*, Šibenik, 1941.
- Šanjek 1997 F. Šanjek: *Crkva i kršćanstvo u Hrvata srednji vijek*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.
- Šišić 1925 F. Šišić: *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1925.
- Šušnjar 2004 B. Šušnjar: *Sveti Dujam i salonitanski mučenici*, Naklada Bošković, Split, 2004.

- Williams 1945 S. Williams: *Diocletian and the Roman Recovery*, London 1945. (reprint 1985)
- Zeiller 1906 J. Zeiller: *Les origines chrétiennes dans les province romaine de Dalmatie*, H. Champion language, Paris, 1906.

Christian persecutors in legends of Salona-Split Metropolitanate

Summary

Information on Christian persecutors from the area of Salona can be found in legends about early Christian martyrs from Salona-Split Metropolitanate. The narrative about Christian persecutors in this area developed over time through elaboration of the text about St Anastasius and St Domnius. The resulting accounts illustrate the centuries-long development of Christian tradition in this area.

The legend about martyr Anastasius reveals that the persecutors of Christians were emperor Diocletian, the city prefect and city officials, servants and soldiers. In the legends about st. Domnius Christians were persecuted by the city prefect as well as polytheistic persons who are mentioned as members of a trade or a social group – heathen priests, notable citizens, and servants. The legends also reveal attitudes of Christians towards their persecutors. Those can be found in records of acts of persecution and descriptions of persecutors' character as well as in references to rulers' acts.

This work shows that the oldest (late-antiquity) versions of legends pay the least attention to Christian persecutors and that the interest in the persecutors grows with the time distance between the editor and the event. This fact holds true until as late as the Modern Age when the narrative about persecutors was reduced to a more proper extent closer to the original accounts.

The earliest legends are in accord with the historical context in which the martyrs perished. The later versions lack that consistence because the editors – not having the knowledge of the context - added details to legends which often resulted in a misrepresentation of the martyrdom. This is especially noticeable in the legend about St Anastasius. The situation is a bit more complex in the legend about St Domnius. Since there were efforts as far back as the ancient times to set the date of his martyrdom in an earlier period, the discord with the historical context of the tetrarhic time is much bigger. However, it is precisely this diversity of accounts of medieval editors that makes the heritage of Salona-Split Metropolitanate so rich.

The elaboration of persecutors' character in the narratives of the Church in the Salona-Split area presented in this work is similar to other developments in these and other Christian areas.

SADRŽAJ

<i>Petar Selem</i> , Proslov	5
<i>Bruna Kuntić-Makvić</i> , Urednički predgovor	7
<i>Klara Buršić Matijašić</i> , Religija – religijski običaji u prapovijesti Istre . . .	11
<i>Jasmina Osterman</i> , Utjecaj pojave pisma na razvoj religijskih sustava ranih civilizacija	39
<i>Robert Matijašić</i> , Klasični kultovi, autohtona vjerovanja i romanizacija . .	61
<u>Ivan Knezović</u> , Topografija kultova u rimskome gradu – primjer Andautonije	71
<i>Inga Vilogorac Brčić</i> , Salonitanski sljedbenici Velike Majke	93
<i>Petar Selem</i> , Jupiter – Amon na sjevernom Jadranu	119
<i>Nenad Cambi</i> , Bilješke o tetrarhijskoj religijskoj politici.	133
<i>Hrvoje Gračanin</i> , Crkveni ustroj u kasnoantičkoj Panoniji.	155
<i>Vesna Lalošević</i> , Progonitelji kršćana u predaji Salonitansko-splitske crkve	171

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
FF-press

Za nakladnika
prof. dr. sc. Damir Boras

Tisak
Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Naklada
300 primjeraka